

DİN DERSİ DERS KİTAPLARI GÖRSELLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET ÜZERİNE BİR ANALİZ*

Yasemin DAVARCI**

E-mail: yasemindavarci@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2208-7373>.

Zeki Salih ZENGİN***

E-mail: zekisalih55@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2354-8899>

Citation/©: Davarçı, Y. & Zengin, Z. S. (2021). Din dersi ders kitapları görsellerinde toplumsal cinsiyet üzerine bir analiz. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 12, 283-300.

DOI Number: <https://doi.org/10.53112/tudear.981599>

Öz

Bu çalışma toplumsal cinsiyet olgusunun yapılandırılmasında ve geleceğe aktarılmasında önemli bir etkisi bulunan ders kitapları üzerinden yürütülmüştür. Örgün eğitimin gerçekleştirilmesinde önemli bir araç olan ders kitapları öğrencilerin çeşitli toplumsal kültürel roller edinmesinin yanında cinsiyet rollerinin de kazanılmasında aktif rol oynamaktadır. Ders materyallerindeki cinsiyet temsillerinin kültürel değerleri, davranışları, tutumları etkilediği ve ders kitaplarında sunulan cinsiyet rolleri ve kalıpları ile aktarılan mesajların öğrencilerin kimlik, öz saygı gelişimini ve cinsiyetlere karşı tutumlarını şekillendirdiği çeşitli araştırmalar tarafından kanıtlanmıştır. Bu nedenle,

* Bu çalışma Yasemin DAVARCI'nın Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri ABD'nda Prof Dr. Zeki Salih ZENGİN danışmanlığında hazırladığı doktora tezinin bir bölümünden oluşturulmuştur
Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğunu teyit edilmiştir.
Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. The article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Yazar Katkıları / Author Contributions: Makale Yazımı / Writing up: YD (%60), ZSZ (%40); Makale Gönderimi ve Revizyon: Submission and Revision: ZSZ (%60), DI (%40).

Çıkar çatışması / Conflict of interest: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no conflict of interest.

** Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı Mezunlu.

*** Prof. Dr. Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

derslerde kullanılan her türlü materyal ile birlikte ders kitaplarının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi önyargılardan ve olumsuz mesajlardan arındırılması, özel bir hassasiyet ve titizlik gözetilerek hazırlanması, seçilmesi ve kontrol edilmesi gereklidir. Bu çalışmada, 1929 – 2018 yılları arasında, Türk Millî Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan ve devlet okullarında kullanılan din dersi ders kitaplarının görselleri toplumsal cinsiyet açısından içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda belirlenen tüm kategorilerde toplumsal cinsiyet unsurları açısından erkekler lehine sayısal üstünlük tespit edilmiştir

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Din dersi, Ders kitapları, İçerik analizi, Toplumsal cinsiyet.

ANALYZING OF THE RELIGIOUS COURSES TEXTBOOKS' IMAGES THROUGH GENDER

Abstract

This study was carried out on textbooks that significantly impact the structuring of the gender phenomenon and its transfer to the future Textbooks, which are an important tool in the realization of formal education, play an active role in the acquisition of gender roles as well as the acquisition of various social-cultural roles by students. Various studies have proven that gender representations in education materials affect cultural values, behaviors, attitudes, and messages conveyed by gender roles and patterns presented in textbooks shape students' identity, self-esteem development, and attitudes towards gender. For this reason, it is necessary to examine the textbooks, along with all kinds of materials used in education, to be examined in terms of gender, free from prejudices and negative messages, to be prepared with special sensitivity and meticulousness, to be selected and controlled. In this study, the visuals of the Religious Course textbooks published by the Turkish Ministry of National Education and used in public schools between 1929 and 2018 were subjected to content analysis in terms of gender. As a result of the research, numerical superiority was determined in favor of men in all categories in terms of gender factors.

Keywords: Religious education, Religion Course, Textbooks, Content analysis, Gender.

Giriş

Toplumsal cinsiyet; bir kültürün, erkeklik ve kadınlık algısına bağlı olarak doğum öncesi süreçten başlayarak toplumsallaşma sürecinde erkek ve kadınlara öğrettiği, dayattığı ve onlardan beklediği farklı nitelikler, kimlikler, imajlar, davranış modelleri, sosyal psikolojik özellikler, beceriler, roller, sorumluluklar, haklar ve görevlere dair bakış açısı, tutumu,

yorumu, tanımı, inancı ve kalıp yargılarıdır (Davarcı, 2021). UNESCO'ya göre toplumsal cinsiyet (Gender); ailemizde, toplumlarımızda ve kültürlerimizde yaratılan kadın ve erkek rollerini ve sorumluluklarını ifade eden, kadınlık ve erkeklik (femininity and masculinity)' e dair özellikler, tutumlar ve muhtemel davranışlar hakkındaki beklentileri içeren kavramdır (UNESCO, 2019). Birbirine benzer ve farklı amaçlarla hemen hemen tüm disiplinler tarafından kullanılmış ve kullanılmakta olan bu kavram son derece dinamik ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu dinamik ve karmaşık yapıyı toplumun siyasi, dinî, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları değiştirir geliştirir ve belirler.

Bu araştırmanın konusu, din dersi ders kitaplarının toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmesidir. Toplumsal cinsiyet günümüze kadar farklı yönleriyle pek çok araştırmaya konu olan bir sorun alanıdır. Araştırmanın temel problemini, "Türkiyede 1929-2018 yılları arasında ilköğretim ve ortaöğretim okullarında kullanılan DD ders kitaplarının görsellerinde toplumsal cinsiyet olgusu nasıl ve hangi boyutlarda yansıtılmıştır?" sorusu oluşturmaktadır. Tarihçiler avcı-toplayıcı dönemden başlayarak, yazının icadına, örgütlü devlet yapılarının kurulduğu uygar dönemlere kadar toplumsal cinsiyet olgusunun varlığına dikkat çekmişlerdir. Dünya üzerindeki tüm kültürlerde mülkiyet, sabanlı tarım, bürokratik devlet, yazı, aristokrasi, örgütlü dinin gelişimi ve felsefenin uygarlık adına ataerkil bakış açısıyla benzer toplumsal cinsiyet düzenleri oluşturulmuştur. Bu düzende kadınların köle olarak alınıp satıldığı, diri diri yakıldığı, gömüldüğü, öldürüldüğü, aile içinde ve toplumsal yaşamın pek çok alanında şiddete maruz kaldığı, cinsiyetinden dolayı erkeklerden daha düşük ücret aldığı, çalışma ve eğitim olanaklarının kısıtlandığı durumlar tarih boyunca sık sık karşımıza çıkmıştır (Hanks, 2020). Modern dünyada artık kadınlar toplumda yok sayılmamakta, pek çok yönden desteklenmektedir; ancak kadın ve erkek arasındaki fırsat eşitsizliği, kadının ikinci sınıf vatandaş olarak konumlandırılması, pek çok yönden ezilmesi, birtakım roller biçilerek kamusal alan dışına itilmesi, her geçen gün onu biraz daha yoksullaştırmakta ve hayatını olumsuz etkilemektedir. Ekonomi (çalışma yaşamı), siyaset, sosyal yaşam ve eğitim yaşamında uğradığı ayrımcılık yarayı daha da derinleştirmektedir. İçinde yaşanan zaman dilimi ve toplumun gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişse de toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, önyargı ve kalıp yargılar kendilerine farklı formlar bulmakta bir şekilde hayatta kalmayı başarmaktadır. Kültürün oluşturduğu toplumsal cinsiyet örüntüleri hangi sosyal sınıfa ait olursa olsun kadın ve erkeği çepeçevre kuşatmaktadır. Cinsiyetlere yönelik önyargı ve kalıp yargılar hayatın birçok alanında eğitim sistemi ve din gibi toplumsallaşma araçlarını kullanarak kendine meşru zeminler bulabilmektedir. Eğitim materyali olarak kullanılan kitaplar, dinî kaynakların ürettiği içeriklerin kimi zaman taraflı, eksik veya aşırı yorumlanması, toplumsal cinsiyet yarasının kapanmasına izin vermemektedir. Kültürün en önemli belirleyicilerinden biri olan dinî perspektif, dinî nasrlardaki içerik ve bunların tarihi süreçte anlaşılma ve yorumlanma biçimleri toplumsal cinsiyet olgusunun sınırlarını da belirlemektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyetin biçimlenmesinde, derinleşmesinde olduğu kadar engellenmesinde de

genel olarak eğitimin özel olarak din eğitiminin büyük rolü bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşumu, toplumsal cinsiyet rollerinin ve kalıp yargılarının öğrenilmesi küçük yaşlardan itibaren ailede başlar ve formal eğitimler yoluyla okulda devam eder. Genel eğitim ve bunun bir parçası olan din eğitimi toplumsal cinsiyet unsurlarının şekillendiği meşru zeminlerden biridir.

Eğitimin gerçekleştirilmesi amacıyla geçmişten günümüze dünya genelinde en sık ve yaygın olarak kullanılan kaynaklar kuşkusuz ders kitapları olmuştur. Eğitim materyalleri arasında ders kitapları, gerek mevzuatta yer alan öğretim içeriklerinin, gerek açıkça yer verilmeyen örtük içeriklerin aktarılmasında son derece etkili, işlevsel ve önemli araçlar arasındadır. Ders kitapları hem hazırlanan öğretim programlarında hem de örtük programlarda yer verilen içeriğin öğrenciye ulaşması ve hedeflerin gerçekleşmesinde son derece etkili ve işlevsel öğretim materyalleridir. Ders kitapları çoğu zaman, öğretmenler, öğrenciler ve aileleri tarafından bilgi edinme ve öğrenme konusunda otorite kabul edilir ve güvenilir bulunur. Ders kitapları yazılı kaynaklar olduğu için kalıcıdır. İnsanlar tarafından meşru ve objektif olarak kabul edilirler. Ders kitaplarının bu şekilde kabul edilmesi ders kavramından ileri gelir. Ders; öğrenilmesi, idrak edilmesi ve hatta bazen ezberlenmesi gereken şeydir. Bu durum ders kitaplarının önemini daha da arttırmaktadır. Üstelik ders kitaplarında sunulan içerikler, bilgi verme rolünden dolayı sorgulanma ihtiyacı duyulmadan tartışmasız olarak kabul edilir (Tanrıöver, 2009, ss. 109-110). Ders kitaplarında yer alan örtük müfredat, açık olmayan yollarla bilginin ve davranışın yapılanmasını sağlar. Öyle ki “yapılandırılan bu bilgi ve davranışlar, okulların bürokratik ve idari baskının bir parçasıdır ve öğrencilerin, egemen grupların baskın ideolojilerine razı olmasına neden olmaktadır” (Kalaycı & Hayırsever, 2014). Doğruluğu tartışmasız kabul edilen bilgi ve davranışlar gerçekliğin sorgulanmasına ve yorumlanmasına engel olur. Zaman içerisinde kurulmuş olan ilişki ağları sonucunda toplumdaki egemen görüşler doğal ve meşru olarak gösterilerek toplumsal denetim işlevi yerine getirilmiş olur. Ders kitapları, yazıldıkları ve kullanıldıkları dönemin sosyal, kültürel, dinî, politik ve ekonomik özelliklerini yansıtır. Kitaplardaki gizli ve açık mesajlar toplumsal cinsiyet kimlikleri, rolleri ve kalıplarını üretmeye ve bunları sürdürmeye katkıda bulunur. Pek çok araştırma, ders kitaplarında cinsiyetçi rollerin yeniden üretildiğini, kadın ve erkek rollerine toplumdaki kalıp yargılara uygun olarak yer verildiğini ortaya koymuştur.¹ Bu çalışma din dersi ders kitaplarında toplumsal cinsiyetin nasıl yansıtıldığını bulmak amacıyla nitel araştırma modelinde tasarlanmıştır. Araştırmanın ana veri kaynağını oluşturan 1929-2018 yılları arasında basılan 110 adet din dersi ders kitabı nitel araştırma yöntemleri kullanılarak incelenmiştir.

---

¹ Bkz. Davarcı, Y. (2021); Fidan, S. (2019); Taştekin, GÖ. (2019); Sarıtaş, E., & Şahin, Ü. (2018, ss. 463-477); Çimen, CA., & Bayhan, S. (2018); Asan, TH. (2010, ss. 65-74); Gümüüşoğlu, F. (2008, ss. 39-50).

Araştırma verileri doküman incelemesi yöntemiyle toplanmış, içerik analizi yöntemiyle de analiz edilmiştir. Kategori ve sıklık analizi yapılmıştır.

1. Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen ders kitaplarının görsellerindeki erkek ve kadın cinsiyetleri için toplumsal cinsiyet unsurlarını ortaya çıkarmaya yönelik 7 ana kategori belirlenmiştir. Kategoriler; görsellerdeki kişilerin cinsiyete göre dağılımı, cinsiyetlere yüklenen meslekler, cinsiyetlerin buldukları mekânlar, cinsiyetlerin ev içi/ev dışında gösterilme durumu, cinsiyetlere atfedilen kimlik/roller, cinsiyetlerin kullandıkları kıyafet renkleri, cinsiyetlerin portre/beden olarak gösterilme şeklinde belirlenmiştir. Erkek ve kız çocukları da erkek ve kadın cinsiyetlerine dahil edilmiştir, çocuk ve yetişkinler arasında yaş gruplarına göre bir ayırım yapılmamıştır. Kategorilerde cinsiyetin belirlenemediği görseller belirsiz başlığı altında toplanmıştır. İçinde insan bulunmayan doğa manzarası, bitki, hayvan, yazı ve çeşitli nesnelerin bulunduğu görseller değerlendirmeye alınmamıştır. İçinde erkek ve kadın cinsiyetinin ve sayısının tespit edilemediği hac, umre ibadeti, kutsal mekân ziyaretleri, toplu ibadetlerin gerçekleştirildiği, kütüphane, çarşı, şenlik yeri, tören alanı gibi kalabalık ortamların bulunduğu görseller değerlendirme dışı tutulmuştur. Sayısal veriler “kadın, erkek, belirsiz ve toplam” başlıklarında sunulmuştur. Araştırma kapsamına alınan 110 kitapta 4088 görsel incelenmiştir.

1.1. Görsellerdeki Kişilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

İncelenen ders kitaplarında araştırmaya dahil edilen 4088 görselde toplam kişi sayısı 17167’dir, bunların 14240’ı (%83) erkek ve 2927’si (%17) kadındır (Tablo1).

Tablo 1. Görsellerdeki kişilerin cinsiyete göre dağılımı

Cinsiyet	Kişi Sayısı	Yüzde
Erkek	14240	%83
Kadın	2927	%17
Toplam	17167	%100

Görsel 3-Kardeşler-sevgi saygı (EK1, 1, 68)	Görsel 4-Yolcu uğurlama (EK1, 1, 26)

Örnek görseller için herhangi bir ders kitabı ele alınarak rastgele seçimler yapılmıştır. Görsellerde erkekler lehine sayısal üstünlük tespit edilmiştir.

1.2. Görsellerdeki Kişilerin Mesleklere ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Bu kategoride görsellerde kadın ve erkek cinsiyetlerinin hangi meslek dallarında sunulduğu belirlenmiştir. Görsellerde sunulan meslek dalları cinsiyetler açısından incelendiğinde erkekler için 76 farklı meslek kullanılırken kadınlar için 26 çeşit meslek kullanıldığı tespit edilmiştir. Meslekler açısından cinsiyetler değerlendirildiğinde; arıcı, aktivist, asker, astronot, aşçı, avukat, ayakkabıcı, bakkal, balıkçı, berber, cankurtaran, çoban, demirci, dinî lider, eczacı, esnaf, fırıncı, filozof, fotoğrafçı, güvenlik, haham, halıcı, hamal, hayvan terbiyecisi, hırsız, hizmetçi, imam, itfaiyeci, jandarma, kameraman, kasap, komutan, kütüphaneci, manav, marangoz, milletvekili, mimar, müezzin, mühendis, müzisyen, oduncu, peygamber, polis, rahip, sağlık memuru, şair, şoför, tamirci, teknisyen, temizlik görevlisi, terzi, tüccar, usta, vatman, veteriner, zabıta olarak karşımıza yalnızca erkekler çıkmaktadır. Görsellerde bu meslek gruplarında hiç kadın bulunmamaktadır. Çömlekçi, hemşire, köle, muhabir, rahibe, sekreter, zabıt kâtibi ise sadece kadın figürlerin bulunduğu meslekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu meslek gruplarında hiç erkek figür bulunmamaktadır. Aşağıda bu durumu gösteren görsel örneklerine yer verilmiştir.

Görsel 5-Doktor (EK 1, 17, 97)	Görsel 6- Marangoz (EK1, 1, 14)

Görsel 7- Öğretmen (EK1, 8, 48)	Görsel 8- Mühendis (EK1, 8, 77)

1.3. Görsellerdeki Kişilerin Buldukları Mekânlara ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Görsellerdeki kişiler buldukları mekânlara göre her iki cinsiyet için incelendiğinde erkekler sıklıkla cami, açık alan, kutsal mekân, belirsiz, meclis, oda, savaş meydanı, tören alanı, sınıf ve sahne gibi mekânlarda gösterilmiştir. Kadınlar ise sıklıkla oda, açık alan, belirsiz, kutsal mekân, sınıf, cem evi, okul, tören alanı, sokak ve kurs gibi mekânlarda gösterilmiştir. Görsellerdeki mekânlar içinde kadınların mecliste hiç yer almadığı, savaş meydanında çok az gösterildiği ve seyahati çağrıştıran yol kenarı, turistik yer, tren garı, tramvay, tarihi yer, otobüs ve otobüs durağı, gemi ve araba gibi mekânlarda oldukça az buldukları belirlenmiştir. Kadınların erkeklerden daha fazla gösterildiği mekânlar ise, apartman, hastane, huzurevi, kapı önü, kreş, kurs ve mutfak olmuştur. Erkeklerin, kadınların da bulunabileceği iş yerinde ve çalışma yaşamına yönelik mekânlarda kadınlara göre oldukça fazla gösterildiği tespit edilmiştir. Aşağıda cinsiyetlerin buldukları mekânlar için görsel örnekleri yer almaktadır.

Görsel 9- Ofis (EK 1, 29, 11)	Görsel 10- Sınıf (EK 1, 4, 129)

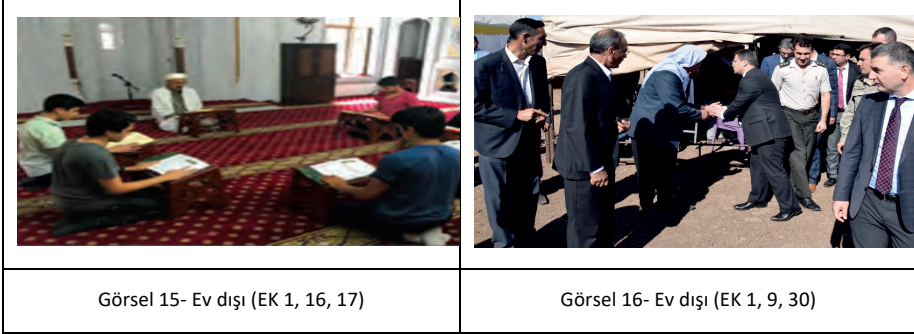
Görsel 11- Tarla (EK 1, 6, 27)	Görsel 12- Eczane (EK 1, 4, 129)

1.4. Görsellerdeki Kişilerin Ev İçi/Ev Dışı Alanlarda Gösterilme ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Görsellerin tamamı cinsiyetlerin ev içi ve ev dışı alanlarda gösterilmesi şeklinde değerlendirildiğinde hem erkekler hem de kadınlar %87, 8 oranı ile çoğunlukla ev dışında gösterilmiştir. Ev içi/ev dışı alanlarda gösterilme durumu cinsiyet açısından değerlendirildiğinde erkeklerin %90,2'si ev dışında gösterilirken kadınların %76,1'i ev dışında gösterilmiştir. Erkeklerin ev dışında gösterilme durumu ev içinde gösterilme durumunun 18 katıdır. Kadınların ev dışında gösterilme durumu ev içinde gösterilme durumunun ise sadece 4,5 katıdır. Kadınların %18'i ev içinde erkeklerin ise sadece %5'i ev içinde gösterilmiştir. Her ne kadar hem kadınlar hem de erkekler kendi içinde daha çok ev dışında gösterilse de kadınların ev içinde gösterilme oranı erkeklerden çok daha fazladır (Tablo 2). Aşağıda cinsiyetlerin ev içi/ev dışı alanlarda gösterilme durumlarına örnekler verilmiştir.

Görsel 13- Ev içi (EK 1, 12, 65)	Görsel 14- Ev içi (EK 1, 8, 60)

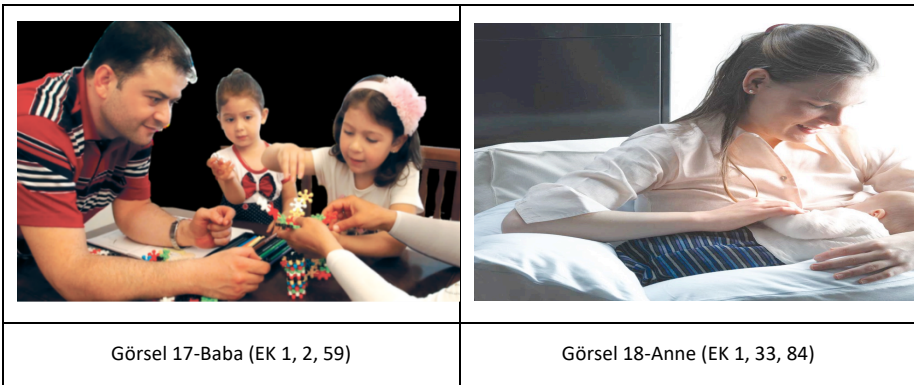
Tablo 2. Görsellerdeki kişilerin ev içi/ev dışı alanlarda gösterilme ve cinsiyete göre dağılımı

Ev İçi/ Ev Dışı	Erkek		Kadın		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Belirsiz	680	%4,8	173	%5,9	853	%5,0
Ev Dışı	12847	%90,2	2227	%76,1	15074	%87,8
Ev İçi	713	%5,0	527	%18	1240	%7,2
Toplam	14240	%100	2927	%100	17167	%100

* Sütun yüzdesi alınmıştır.

1.5. Görsellerdeki Kişilerin Kimliğe/Role ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Bu kategoride incelenen ders kitaplarındaki görsellerde kişilerin kimlik/roller ve cinsiyete göre dağılımı belirlenmiştir. Cinsiyetler için toplam 79 çeşit kimlik/rol tespit edilmiştir, bunlardan 74 tanesi erkeklere atfedilirken 61 tanesi kadınlara atfedilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen ders kitaplarındaki görsellerde erkekler sıklıkla ibadet eden, tarihi kişilik, çalışan, kahraman, öğrenen ve arkadaş olarak gösterilirken, kadınlar sıklıkla ibadet eden, çalışan, arkadaş, öğrenen ve anne olarak gösterilmiştir. Aşağıda erkek ve kadınların sıklıkla gösterildiği kimlik/rollere örnekler verilmiştir.

Görsel 19-Ev işlerine yardımcı (EK 1, 11, 116)	Görsel 20- İbadet eden (EK1, 1, 116)

1.6. Görsellerdeki Kişilerin Kıyafet Rengine ve Cinsiyete Göre Dağılımı

İncelenen ders kitaplarındaki tüm görsellerde kullanılan kıyafet renklerine bakıldığında erkekler için en çok kullanılan renklerin sırasıyla %22,2 oran ile siyah, %18,1 ile beyaz ve %16,5 ile gri oldukları görülmüştür. Kadınlar için ise en çok kullanılan renkler sırasıyla %16,2 ile siyah, %15,7 ile pembe ve %15,2 ile beyaz oldukları görülmüştür. Her iki cinsiyet için en çok kullanılan renk siyahtır. Erkekler için siyahtan sonra en çok kullanılan renkler sırasıyla beyaz (%18,1), gri(%16,5), mavi (%12,1) ve lacivert (%11,5) olmuştur. Kadınlar için siyahtan sonra en çok kullanılan renkler ise sırasıyla pembe (%15,7), beyaz (%15,2), mavi (%10,4) ve kırmızı (%9,1) olmuştur. Erkekler için pembe (%0,2), mor (%0,4), sarı (%1,0) ve turuncu ile bordo (%1,1) en az kullanılan renkler olmuştur. Kadınlar için ise haki renk hiç kullanılmazken, bordo (%3), krem (%1,6), sarı (%2,6) ve kahverengi (%3,4) en az kullanılan renkler olmuştur (Tablo 3).

Aşağıda kadın ve erkeklerin en çok kullandıkları renklere görsellerden örnekler verilmiştir.

Görsel 21- Siyah beyaz (EK1, 3, 94)	Görsel 22- Mavi gri (EK1, 12, 92)

Tablo 3. Görsellerdeki kişilerin kıyafet renklerinin cinsiyete göre yüzdelik dağılımı

Kıyafet renkleri	Erkek		Kadın		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Beyaz	6952	%18,1	1093	%15,2	8045	%17,6
Bordo	415	%1,1	22	%0,3	437	%1,0
Gri	6355	%16,5	558	%7,8	6913	%15,1
Haki	697	%1,8	0	%0,0	697	%1,5
Kahverengi	1883	%4,9	243	%3,4	2126	%4,7
Kırmızı	1661	%4,3	652	%9,1	2313	%5,1
Krem	556	%1,4	115	%1,6	671	%1,5
Lacivert	4419	%11,5	262	%3,6	4681	%10,2
Mavi	4657	%12,1	750	%10,4	5407	%11,8
Mor	146	%0,4	247	%3,4	393	%0,9
Pembe	87	%0,2	1128	%15,7	1215	%2,7
Sarı	376	%1,0	184	%2,6	560	%1,2
Siyah	8558	%22,2	1166	%16,2	9724	%21,3
Turuncu	434	%1,1	320	%4,4	754	%1,7
Yeşil	1291	%3,4	454	%6,3	1745	%3,8
Genel Toplam	38487	100,0%	7194	100,0%	45681	100,0%

* Sütun yüzdesi alınmıştır.

1.7. Görsellerdeki Kişilerin Portre/Beden Olarak Gösterilme Durumuna ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Çalışmadaki tüm görsellerin %57,2'si portre olup %42,8'i beden görünümüne sahiptir. Görsellerdeki kişilerin portre/beden olarak gösterilmesine cinsiyetler açısından bakıldığında erkeklerin %59,2'si portre olarak gösterilirken kadınların %47,0'ı portre

olarak gösterildiği belirlenmiştir. Erkekler kendi içinde daha çok portre olarak, kadınlar kendi içinde daha çok beden olarak gösterilmiştir (Tablo 4).

Aşağıda kadın ve erkeklerin portre/beden durumuna görsellerden örnekler verilmiştir.

Görsel 79-Portre (EK1, 7, 74)	Görsel 80-Portre (EK1, 8, 82)
Görsel 81-Beden (EK1, 3, 48)	Görsel 82- Beden (EK1, 10, 100)

Tablo 4. Görsellerdeki kişilerin portre/beden olarak gösterilme durumuna ve cinsiyete göre dağılımı

Portre/Beden	Erkek		Kadın		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Beden	5806	%40,8	1550	%53	7356	%42,8
Portre	8434	%59,2	1377	%47	9811	%57,2
Toplam	14240	%100	2927	%100	17167	%100

2. Tartışma

Toplumsal cinsiyet olgusu karmaşık ve dinamik bir yapıya sahip olduğu için üzerinde ne kadar çalışma yapılırsa yapılsın tam anlamıyla anlaşılması ve problem olan kısımlarının çözüme kavuşturulması son derece zor görünmektedir. Çünkü bu kavram toplumsal

hayatta pek çok faktörden etkilenmektedir. Aile, okul, kültür, dil ve kitle iletişim araçları ile din tespit edebildiklerimiz arasındadır. Bu faktörler arasında din ve kültür çalışmamızın veri kaynağı olan ders kitaplarının içeriğini oluşturmaktadır. Tarihin her döneminde din ve kültür iç içe geçmiş birbirini etkilemiştir. Dünya üzerindeki tüm toplumlarda din ve kültürün öznesi insan, yani kadın ve erkek olmuştur. Din ve kültür kadın ve erkeğe dair hemen hemen her konuda söz söyleme hakkını kendinde bulmuştur. Kadın ve erkek hakkında ortaya atılan fikirler, beklentiler, roller ve kalıp yargıların ne kadarının kültürden, ne kadarının dinden kaynaklandığını tespit etmek ve ayırmak oldukça zordur. Bunların ne kadarının normal/kabul edilebilir, ne kadarının aşırı ve kabul edilemez olduğunu ayırmak da oldukça zordur. Bu kültürden kültüre değişebilecek bir konudur. Ancak din ve kültür kaynaklı yorumların toplumsal cinsiyet olgusunun oluşmasında, gelişmesinde ve pekişmesinde derinden etkili olduğu bilinmektedir. Gerek formal gerekse informal eğitim sayesinde çocuklara sunulan öğretiler toplumsal cinsiyet mesajlarıyla doludur. Bu çalışmada örgün eğitimde kullanılan din ve kültür içerikli ders kitapları toplumsal cinsiyetin birer taşıyıcısı olarak değerlendirilmiş ve incelenmiştir.

Literatürde ders kitaplarında toplumsal cinsiyet konulu bazı çalışmalar bulunsa da araştırma sonuçlarının tamamını karşılaştırabileceğimiz, din dersi ders kitaplarında toplumsal cinsiyeti geniş açıdan ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Konuyla ilgili farklı kategorileri de içeren bu çalışmayla benzer bulgulara sahip geçmiş dönemlerde sınırlı sayıda kitap ile toplumsal cinsiyeti bazı unsurları açısından ele alan iki makale çalışması bulunmaktadır. Yıldız'ın (2013) ilkokul ve ortaokul DKAB ders kitaplarının görsellerini toplumsal cinsiyet açısından incelediği çalışma 1980-2012 yılları arasında DKAB ders kitabı olarak kullanılan 15 kitapta yer alan toplumsal cinsiyetle ilişkili 261 görsel ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda bu çalışma ile paralel bulgulara ulaşılmıştır: Öztürk (2009) DKAB ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri başlıklı çalışmasını, 1973-2003 yılları arasında basılmış 78 DKAB ders kitabında erkek ve kadın karakterlerin yahut figürlerin hangi toplumsal rolde gösterildiklerine, hangi mekânda gösterildiklerine ve son olarak da hangi eylemde bulunurken tanımlandıklarına göre değişen üç farklı kategori üzerinden yürütmüştür. Araştırma ile DKAB ders kitaplarında hem kadınların hem de erkeklerin daha ziyade toplumsal cinsiyet rolleri içinde tanımlandığı, bunun ise mevcut toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını yeniden üretilip yeniden topluma aktarma anlamına geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada incelenen ders kitaplarının görsellerinde, belirlenen tüm kategorilerde cinsiyetlerin geleneksel ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına ve kimlik/rollerine uygun biçimde sunulduğu anlaşılmıştır. Din dersi ders kitaplarının gönderdiği gizli ve açık mesajlarla toplumsal cinsiyet olgusunun bir taşıyıcısı olduğu açıktır. Ders kitaplarının görselleri toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirmektedir. Din Dersi ders kitaplarını yazmak üzere toplumsal cinsiyet hassasiyetini gözetken, zihniyet dönüşümünü tamamlamış yeni nesil yazarlara ihtiyaç vardır. Konu uzmanlarının, ilgili kişi ve kurumların, "araştırma

bulguları kız ve erkek çocukların Din Eğitimi hakkında ne söylüyor? Bulguların kız ve erkek çocukların Din Eğitimine yansımaları neler olacaktır?” sorularına cevap bulmaları halihazırda yaşanan problemler ve ileri vadede karşımıza çıkabilecek risk faktörleri üzerinde düşünmeleri gerekmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada örgün eğitimde okutulan 1929-2018 yılları arasında basılmış 110 din ders kitabı toplumsal cinsiyet unsurları açısından incelenmiştir. Ders kitaplarında yer alan 4088 görsel içerik analizine tabi tutulmuştur.

İncelenen ders kitaplarındaki görsellerde her iki cinsiyete de yer verilebileceği durumlarda, cinsiyetlerden birinin daha görünür olup olmadığına bakılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen kitaplardaki görsellerin çoğunluğunun erkek olması (%83 erkek/ %17 kadın) oldukça dikkat çekicidir. Bu sonuç her iki cinsiyetin de kullanılabilir olduğu durumlarda bile erkeklerin daha görünür kılındığını ortaya koymaktadır. Bu durum cinsiyet eşitsizliğinin din eğitiminde kendini göstermesi şeklinde bir düşünceyi akla getirebilir. Aynı zamanda bu durum ders kitaplarındaki içerikleri sunan öğretmenlerde ve içeriklerin sunulduğu öğrenende erkeklerin ön planda, kadınların ikinci planda ve silik olması gerektiği, erkek egemen bir dünyada yaşamının normal olduğu algısını oluşturabilir. Bu algı çocukların toplumsal cinsiyet kimliği, öz saygı ve öz yeterlilik gelişimini olumsuz etkileyebilir, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kalıplarının devam etmesine neden olacak mesajların bilinçaltına iletilmesine yol açabilir.

İncelenen ders kitaplarındaki görsellerde cinsiyetlere yüklenen mesleklere bakılmış; erkeklerin kadınların neredeyse üç katı kadar meslek çeşitliliğiyle sunulduğu tespit edilmiştir (Erkekler 75 çeşit/Kadınlar 26 çeşit). Ayrıca erkeklerle tanımlanan mesleklerden 55 tanesi sadece erkeklerle ilgili iken bu meslek gruplarında hiç kadına yer verilmemiştir. Kadınlara tanımlanan mesleklerden 7 tanesinde kadınlar bulunurken erkekler bulunmamaktadır. Buradan görsellerde erkek işi-kadın işi olarak mesleki ayrımcılık yapıldığı sonucuna da varılabilir. Bu durum öğrenende mesleklerin büyük bir çoğunluğu erkeklerle aittir, kadınlar nadiren ve belirli mesleklerde yer alabilir algısı yaratabilir. Ek olarak ders kitaplarındaki bulguların meslekler açısından gelenekselleşmiş, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla örtüştüğü söylenebilir. Meslekler açısından görsellerdeki erkek ve kadınların toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun şekilde sunulduğu ve bu durumu pekiştirdiği açıkça görülmektedir.

İncelenen ders kitaplarındaki görsellerde cinsiyetlerin buldukları mekânlara bakıldığında; erkeklerin sıklıkla cami, açık alan, kutsal mekân, belirsiz, meclis, oda, savaş meydanı, tören alanı, sınıf ve sahne gibi mekânlarda gösterildiği tespit edilmiştir. Kadınların ise sıklıkla oda, açık alan, belirsiz, kutsal mekân, sınıf, cemevi, okul, tören alanı, sokak ve kurs gibi mekânlarda gösterildiği belirlenmiştir. Çoğu mekânda erkekler bulunurken kadınlar bulunmamaktadır. Sadece kadınların bulunup erkeklerin bulunmadığı

mekân yoktur. Kadınların ibadet mekânlarında hiç gösterilmemesi veya erkeklere oranla çok az gösterilmesi ibadethanelerin sadece erkeklere ait mekânlar gibi algılanmasına neden olabilir. Özellikle camilerde büyük çoğunlukla erkeklerin gösterilmesi kadınlar camiye gitmez hatta ibadet etmez algısı yaratabilir. Bu durum kız çocuklarının din eğitiminde büyük sıkıntılara yol açabileceği gibi, dinî açıdan da kadınlara yönelik yanlış kalıp yargıların oluşmasına neden olabilir. Her ne kadar ders kitapları bir yönüyle halihazırda toplumda var olan gerçeği yansıtıyor olsa da ders kitaplarının bu anlayışın yanlış olduğu gerçeğini de desteklemesi ve camide ibadet eden kadın görsellerine yer vermesi gerekir. İncelenen ders kitaplarındaki görsellerde kadınların yer aldığı mekân sayıları son dönemlere doğru artsa da bu mekânlarda gösterilen kadın sayısı daima erkek sayısından azdır. Pek çok mekânda sadece erkeklerin bulunması da kadınların bu mekânlardan dışlanması anlamına gelir. Bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin mekânlarda kendini göstermesi olarak yorumlanabilir.

İncelenen ders kitaplarındaki görsellerde cinsiyetlerin ev içinde ve dışında gösterilme durumuna bakıldığında; erkekler ve kadınların çoğunlukla ev dışında gösterildiği tespit edilmiştir. Ancak erkeklerin ev dışında gösterilme durumu kadınlardan fazladır. Kadınların ev içinde gösterilmesi erkeklerin ev içinde gösterilmesinden fazladır. Cinsiyetlerin ev içi ve ev dışında gösterilme durumu toplumsal cinsiyet açısından daha somut ve genel değerlendirme yapabilmemizi sağlayacak veriler sunmaktadır. Kadınların erkeklere göre daha büyük oranda ev içinde gösterilmesi onların erkeklere göre daha çok ev içine yakıştığı düşüncesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu bağlamda erkek ve kadınların mekânlar açısından geleneksel toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına ve rollerine uygun şekilde konumlandırıldıkları söylenebilir.

İncelenen ders kitaplarındaki görsellerde cinsiyetler için toplam 79 farklı kimlik/rol tespit edilmiştir, bunlardan 74 tanesi erkeklere atfedilirken 61 tanesi kadınlara atfedilmiştir. Görsellerde erkekler sıklıkla ibadet eden, tarihi kişilik, çalışan, kahraman, öğrenen ve arkadaş olarak gösterilirken, kadınlar sıklıkla ibadet eden, çalışan, arkadaş, öğrenen ve anne olarak gösterilmiştir. Erkeklere atfedilen kimlik/rol sayısı ve bunların gösterildiği erkek sayısı kadınlardan fazla bulunmuştur. Tüm dönemlerde erkek kimliği ön planda tutulmuştur. Pek çok rolde sadece erkeklerin gösterilerek kadınların gösterilmemesi, kadınları ikincilleştirerek yaşamın pek çok alanından dışlanmasına neden olabilecektir. Ders kitapları böyle bir durumun varlığını ortaya koymaktadır ya da ders kitapları böyle bir durumun varlığının göstergesi olmaktadır düşüncesi akla gelmektedir. Ayrıca görsellerdeki kimlik/roller toplumsal cinsiyet rollerine uygun şekilde sunulmuştur. Bu manzaranın öğrenenlerin kimlik oluşumunda ileriki yaşamlarında rol paylaşımında oldukça sıkıntılı durumlar yaratabileceği ileri sürülebilir.

İncelenen ders kitaplarındaki görsellerde cinsiyetlerin kullandıkları kıyafet renklerine bakıldığında; her iki cinsiyet açısından çoğunlukla kullanılan renkler sırasıyla siyah ve beyaz

olmuştur. Haki, bordo, lacivert, gri, kahverengi, siyah, beyaz ve mavi renklerini en çok erkeklerin kullandığı, pembe, mor ve turuncu renklerini ise en çok kadınların kullandığı belirlenmiştir. Erkeklerin en az kullandığı renk pembe olurken kadınların hiç kullanmadığı renk haki, çok nadiren kullandığı renkler ise sırasıyla bordo ve lacivert olmuştur. Genel olarak kıyafet renkleri değerlendirildiğinde kadınlar ve erkekler için farklı renklerin atandığı ve bunların toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun şekilde seçildiği açıkça görülmektedir. Bu durum öğrenende erkekler haki, mavi, lacivert, gri giyer; kadınlar pembe, mor, turuncu giyer algısını oluşturabilir. Böyle bir algı toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını pekiştirir. Kadınlarda haki, bordo ve lacivertin hiç kullanılmaması ve az kullanılması askerlik mesleği ile ilgili üniforma kullanımına bağlanabilir. Erkeklerin görsellerde üniformalı olarak fazlaca gösterilmesi bu renklerin erkekler tarafından fazla kullanılmasını açıklayabilir. Bu kapsamda incelenen ders kitaplarının toplumda erkek rengi kadın rengi olarak algılanan bir kalıp yargının varlığını ortaya çıkarırken, bunu sunuş biçimiyle bu kalıp yargının sürdürülmesine katkı sağladığı söylenebilir.

İncelenen ders kitaplarındaki görsellerde cinsiyetlerin portre/beden olarak gösterilme durumlarına bakıldığında; ders kitaplarındaki görsellerin çoğunluğu portre olarak tespit edilmiştir. Erkekler kendi içinde çoğunlukla portre, kadınlar kendi içinde çoğunlukla beden olarak gösterilmiştir. Bir görselin portre olarak sunulması gövde ve yukarisinin görselde yer alması, jest ve mimiklerin belirgin şekilde gösterilmesi anlamına gelir. Bu durum görseldeki bireyin; başını, beynini kullanan, düşünen, zihinsel faaliyetlerde bulunan, önemli, güçlü, değerli olduğu şeklinde yorumlanabilir. Görselin beden olarak sunulması daha zayıf, belirgin olmayan, değersiz, bedeniyle iş yapan ve nesneleşen olduğuna dair mesajlar iletir. Ders kitaplarındaki görsellerde erkeklerin kadınlardan daha fazla portre olarak sunulması öğrenende erkeklerin, zihinsel faaliyetler, belirginlik, güç ve değer anlamında kadınlardan üstün tutulduğu düşüncesine yol açabilir. Kadınların daha çok beden olarak sunulması da öğrenende erkeklerin tersine zihinsel faaliyetlerden uzak, bedeniyle iş yapan, nesneleşen, belirsiz, güçsüz ve değersiz gösterilen ikincilleştirilen bir unsur olduğuna dair bir algı oluşturabilir. Bu da cinsiyetlerin bu durumu hem kendi cinsi açısından hem de karşı cins açısından ne derece içselleştirdiğiyle ilgili olarak toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını ve ayrımcılığını farkında olmadan gelecek nesillere taşıyacağı anlamına gelir. Kadınların yüz hatlarının belirgin olduğu portre resimlerde kullanılma oranlarının erkeklere göre oldukça az olması dinî yargılardan yanlış kalıp düşüncelerden kaynaklanabilir. Görsellerdeki portre/beden gösterimi cinsiyetler açısından önemsiz bir ayrıntı gibi görüne de kadın ve erkeklere yönelik algıların onlara yönelik beklentileri de şekillendireceğinden bu durum toplumsal hayatta rollerin belirlenmesini ve paylaşımını da etkilediği ileri sürülebilir.

Toplumsal cinsiyet unsurlarının oluşumunda, yeniden üretilerek gelecek kuşaklara aktarımında ders materyallerinin özellikle ders kitaplarının rolü yadsınamaz bir gerçektir. Ders kitaplarındaki görseller gerçek hayattan kesitler sunar, içerikler toplumsal hayatın

nasil işlediğine dair mesajlar verir. Toplumda var olan gerçeklik ders kitaplarının içeriklerine yansır, aynı zamanda bu içerikleri taşıyan ders kitapları toplumsal gerçekliğin oluşmasına yardımcı olur. Toplumun gerçekliği ile ders kitapları arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Bu gerçekten hareketle ders kitaplarının yazılması, kontrol edilmesi, eğitim aracı olarak kullanılması aşamalarının her birinde toplumsal cinsiyet hassasiyetinin gözetilmesi konusunda tedbir alınması önemlidir. Çünkü bu sayede bu konu ile ilgili toplumda yaşanan olumsuzlukların giderilmesi veya en azından azaltılması konusunda katkı sağlanabilir.

Kaynakça

- Asan, T. H. (2010). Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyetçilik algılarının saptanması. *Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 2 (2), 65-74.
- Çimen, C. A., & Bayhan, S. (2018). *Değişen ders kitaplarında sekülerizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği araştırması sonuç raporu*. Karşılaştırmalı Eğitim Derneği Yayın: Eylül, 2018.
- Davarcı, Y. (2021). *Din dersi ders kitaplarında toplumsal cinsiyet üzerine bir analiz (1929-2018)*. (Doktora Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fidan, S. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gümüüşoğlu, F. (2008). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, Eylül-Aralık, 2 (4), 39-50.
- Hanks, M. E. W. (2020). *Gender in History*. Şenerdi M. Ç. (çev.). Tarihte Toplumsal Cinsiyet. 1. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kalaycı, N. & Hayırsever, F. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında vatandaşlık ve demokrasi eğitimi ders kitabına yönelik bir inceleme ve bu konuya ilişkin öğrenci algılarının belirlenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1-26.
- Öztürk, E. (2009). Din kültürü ve ahlak bilgisi kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 20, 159-196.
- Sartaş, E. & Şahin, Ü. (2018). Hayat bilgisi ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rolleri üzerine bir inceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 463-477.
- Tannöver, H. U. (2009). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. G. Tüzün (Editör). *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II Tarama Sonuçları* içinde. İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 97-114.
- Taştekin, GÖ. (2019). *İlkokul ders kitaplarında toplumsal cinsiyet temsilleri: nicel bir içerik çözümlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2000). Gender Sensitivity, Modul 5, Guez W, Allen J. (Eds). France, UNESCO.

Yıldız, M. (2013). İlkokul ve ortaokul din kültürü ve ahlak bilgisi kitapları görsellerinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. *Dinî Araştırmalar Dergisi*, Ocak-Haziran, 16 (42), 143-165.